

Maaza Mengiste: Varjokuningas

[PM/31 ADMIN](#)

Kunnianosoitus Etiopian naissotureille – RIITTA VAISMAA (6.7.2022)

Etiopialaissyntyinen Maaza Mengiste päättää mittavan historiallisen romaaninsa *Varjokuningas* runsaisiin kiitoksiin työtään tukeneille. Viimeinen kiitos taitaa olla merkittävin ja painavin. Siitä on luettavissa teoksen synnyn motiivi. *”Kiitos kaikille Etopian naisille ja tytöille, jotka eivät ole suostuneet kokonaan pyyhkiytymään historiasta vaan nousivat esiin, kun etsin heitä, ja ilmoittivat itsestään. Minä näen teidät. Tulen aina näkemään.”*

Valtavan työmäärän vaatinut laaja romaani perustuu osin Mengisten oman suvun vaiheisiin. Niistä lähtenyt selvitystyö paljastaa merkittävän jakson koko Etiopian kansan historiaa. Vaikka pääosassa on julma sota, teos kertoo lähes kansatieteellisellä tarkkuudella myös etiopialaisten elämästä erityisesti 1930-luvulla mutta myös sitä ennen ja sen jälkeen.

Valtaosin *Varjokuningas* kuvaa toisen maailmansodan esinäytöstä, jossa vihatun Mussolinin armeija käy vuonna 1935 valloitusotaan Etiopiaa vastaan. Sodalle ei ole muuta syytä kuin vallanhalu ja imperialistiset tavoitteet. Haile Selassien armeija on kansanarmeija, joka taistelee kiväärein, miekoin ja keihäin. Mussolinin puolella on vastassa panssareita ja tulivoimaa. Romaanissa kuvattu sota päättyi vuonna 1936, mutta miehittäjät lähtivät maasta vasta 1941. *Varjosotilaan* eräänlainen kehyskertomus ajoittuu vuoteen 1974.

Varjokuninkaan sodan kuvaus on kammottavaa luettavaa. Kirjailija ei kaunistele tai etäännytä. Päin vastoin, taisteluja käydään lähietäisyydeltä mies miestä vastaan. Sittemmin taisteluihin osallistuvat myös Etiopian naiset. Etiopialaisilla on puolellaan kansa ja vuoristoisen maan tuntemus. He maastoutuvat vuorille ja soliin lähes näkymättöminä ja ajoittain yllättävät vihollisen.

Molemmat osapuolet teurastavat toisiaan julmasti, vastustajia tapetaan silmästä silmään. Italialaiset kiduttavat vankejaan ennen surmaamista, teloittavat häikäilemättömästi puihin ja tappavat uhrinsa hitaasti kiduttaen. Julmaa ja puistattavaa luettavaa on italialaisten tapa pudottaa vastustajansa jyrkkiin rotkoihin ja naureskella vaapaasta pudotuksesta syösteessään vastustajat kuolemaan. Sodan kuvausta on *Varjokuninkaassa* todella runsaasti. Lukeminen on välillä raskasta, kun epäinhimillinen julmuus ja raakuus vyöryvät silmille aina uudestaan ja uudestaan.

Romaanille nimen antanut varjokuningas astuu esiin vasta romaanin puolivälissä. Haile Selassie on jättänyt maansa ja paennut Brittein saarille. Romaanin päähenkilö Hirut, alkujaan arka, orpo, hyväksikäytetty tyttönen, huomaa, miten sotajoukon mukana kulkeva musikanntti muistuttaa keisaria. Taisteluinnon kohottamiseksi ja tietysti vihollisen hämäämiseksi vaatimaton maalaismies puetaan keisariksi ja hänelle annetaan keisarin upea ratsu. Varjokuningas näyttäytyy vain kaukaa vuorilta. Hänelle on opetettu keisarilliset eleet ja käytöstavat. Huhu ja hämmennys on valmis. Kansanarmeija uskoo keisarin palanneen, ja taistelutahto kohoaa. Italialaisetkaan eivät voi olla aivan varmoja, mitä on tapahtunut. Ei myöskään maanpaossa oleva Haile Selassie.

Varjokuningas tarvitsee vartijansa, joiksi valitaan naiset. Hirutista ja Etiopian armeijan päällikön vaimosta Asterista tulee sotilaita, yhtä julmia ja raakoja kuin muutkin taistelijat. Monia muitakin naisia liittyy aseellisiin joukkoihin. He syöksyvät pelottomasti sotaan niin uniformuissa kuin mekot päällään. Ymmärrän, että naiset ovat Etiopian salaisia sankareita ja toimivat kuten sotasankarit

yleisemminkin. Juuri heidät kirjailija haluaa nostaa esiin. Mengisten riveiltä tai niiden välistä kuultava ihailu kuitenkin hieman arveluttaa.

Hirut ja Aster joutuvat italialaisten vangeiksi. He kituvat piikkilankasellissään päiväkausia. Hetkeksikään he eivät silti alistu.

Italian joukkojen valokuvaaja ja kirjan toinen päähenkilö Ettore Navarro kuvaa sotatapahtumia, myös vankien silmitöntä tappamista. Välillä Ettoren omatunto kolkuttaa, mutta joukkojen hyytävän vastenmieliseksi kuvattu komentaja pitää monin tavoin Ettorea hyppysissään ja vaatii tältä kuvottavan kauheita tekoja.

Ettore kuvaa myös kahta naisvankia useita päiviä. Hän viehättyy Hirutista ja luulee saaneensa tähän jonkinlaisen yhteyden. Ettore osaa joitakin sanoja etiopialaisten käyttämää amharan kieltä ja alkaa tilittää omaa elämäänsä Hirutille. Kun vangit onnistuvat pakenemaan, Hirutin mukaan lähtee myös laatikollinen Ettorelle tärkeitä kuvia ja dokumentteja sekä tärkeimpänä miehen viimeiseksi jäävä kirje isältään.

Varjokuninkaan kehyskertomus muovautuu Hirutin ja Ettoren tapaamisesta vuonna 1974. Ettore toivoo saavansa takaisin kadottamansa materiaalin ja kuvittelee voivansa tehdä jonkinlaisen sovinnon Hirutin kanssa. Hirutin viha on sammumaton. Hän ei vaadi muuta kuin että Ettore lähtee välittömästi Etiopiasta. Mies ei ole palannut muiden mukana Italiaan, koska hän olisi juutalaisena joutunut keskitysleirille, missä hänen vanhempansakin kuolevat.

Varjokuningas koostuu hyvin monenlaisista elementeistä. Näkökulma vaihtuu lähes lennosta eri osapuoliin. Henkilöitä marssitetaan esiin välillä vinhaa vauhtia, heidän nimiään ei voi muistaa, kun he saattavat seuraavan kerran tulla esiin jopa sadan sivun päästä. Tämä on harmillista, koska etenkin etiopialaisille nimet ovat tärkeitä, myös kuolleiden nimet. Mengiste käyttää tekstissään italian, amharan, ehkä muidenkin kielten sanoja, joiden merkitys osin selvenee vasta romaanin edetessä.

Haile Selassiestä piirtyy kuva miehenä, joka oikeastaan ei johda sen enempää maata kuin sotaakaan. Sodan johtamisen hän on jättänyt armeijansa päällikölle Kidanelle, Asterin miehelle, Hirutin suojelijalle ja hyväksikäyttäjälle. Keisari suree tytärtään ja kuuntelee aina vain uudestaan *Aida*-oopperaa. Niinpä Mengiste on nimennyt Haile Selassien luvut Välinäytöksiksi, ja *Aidaan* palautuvat myös Kuoron nimekseen saaneet osuudet. Etiopialainen prinsessa Aida ja hänen isänsä Asmonaro ovat keisarille kuin eläviä henkilöitä.

Hyvin kiinnostavia ovat Valokuva-luvut. Ne ovat eräänlaisia pysäytyskuvia, Ettoren valokuvien esittelyjä. Niiden mukana oleminen tuntuu perustellummalta kuin monien muiden elementtien, ovathan kuvat ja niiden ottaja *Varjokuninkaassa* keskeisessä roolissa. Kaiken kaikkiaan elementtejä on teoksessa liikaa. Jo sodan seuraamisessa on tekemistä. Loppukohtaus, jossa niin keisari kuin varjokuningaskin näyttävät resuisina maalaismiehinä, menee jo lähes fantasian puolelle.

Suomentaja Aleksi Milonoff on tehnyt valtavan työn saadessaan kokonaisuuden välitetyksi suomenkielisille lukijoille. Kielen eri variaatiot toimivat hyvin ja näyttävät romaanin henkilöiden eri elämänpiirit ja yhteiskuntaluokkien erot.

Varjokuningas on Maaza Mengisten (s. 1974) toinen romaani. Se oli vuoden 2020 Booker-palkinnon lyhyellä listalla ja on saanut paljon kansainvälistä kiitosta. Mengiste on syntynyt Addis Abebassa ja asuu nykyään New Yorkissa. Häntä on verrattu Toni Morrisoniin.

Maaza Mengiste: *Varjokuningas* (The Shadow King). Suom. Aleksi Milonoff. Atena 2022. 494 s.

Riitta Vaismaa on kirjallisuuskriitikko